

УДК 378.015.31:17.022.1

ВИХОВАННЯ У МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ ГУМАНІСТИЧНОГО СТАВЛЕННЯ ДО ОПІКУНСЬКИХ СІМЕЙ В УМОВАХ ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОЇ СЕРЕДНЬОЇ ШКОЛИ

Федорова Л. М.

*Мелітопольський державний педагогічний університет ім. Б. Хмельницького
Кафедра соціальної роботи, соціальної педагогіки та дошкільної освіти*

У статті розглядаються проблеми виховання у майбутніх соціальних педагогів гуманістичного ставлення до опікунських сімей в умовах загальноосвітньої середньої школи. Виокремлюються такі поняття, як «гуманістичне виховання», «виховання», «гуманність» та «гуманізація освіти». Створюються умови для використання особистісно орієнтованого та інших підходів до роботи з опікунськими сім'ями. Аналізується робота соціального педагога за допомогою моделі соціально-педагогічної роботи з опікунською сім'єю в загальноосвітній середній школі.

Ключові слова: гуманність, гуманістичне виховання, опікунська сім'я, школа, соціальний педагог, дитина-сирота, підходи, умови.

ВОСПИТАНИЕ У БУДУЩИХ СОЦИАЛЬНЫХ ПЕДАГОГОВ ГУМАНИСТИЧЕСКОГО ОТНОШЕНИЯ К ОПЕКУНСКИМ СЕМЬЯМ В УСЛОВИЯХ ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СРЕДНЕЙ ШКОЛЫ

Федорова Л. Н.

*Мелитопольский государственный педагогический университет им. Б. Хмельницкого
Кафедра социальной работы,
социальной педагогики и дошкольного образования*

В статье рассматриваются проблемы воспитания у будущих социальных педагогов гуманистического отношения к опекунам семьям в условиях общеобразовательной средней школы. Выделяются такие понятия, как «гуманистическое воспитание», «воспитание», «гуманность» и «гуманизация образования». Создаются условия для использования личностно-ориентированного и других подходов к работе с опекунами семьями. Аналізується робота соціального педагога з допомогою моделі соціально-педагогічної роботи з опікунськими сім'ями в общеобразовательной средней школе.

Ключевые слова: гуманность, гуманистическое воспитание, опекунская семья, школа, социальный педагог, ребёнок-сирота, подходы, условия.

EDUCATION FUTURE SOCIAL TEACHERS TO HUMANISTIC RELATIONS TRUSTEES FAMILIES IN SECONDARY SCHOOLS

Fedorova L. N.

*Melitopol State Pedagogical University B. Khmelnytsky
Department of Social Work, Social Pedagogy and pre-school education*

The article deals with problems of education in the future social teachers humanistic relation to guardianship families in secondary school. Includes such concepts as «humanistic education», «education», «humanity» and «humanization of education». Based on individually oriented, individual, system, families approaches, analyze the content and direction of social and educational work related to solving complex problems of guardianship families. Held social teacher work analysis using a model of socio-pedagogical work with guardianship families in secondary school. On the basis of the approach of the social teacher in the school with guardianship families that we have proposed in our research, we consider and principles. Revealing the principles, we show how is social-pedagogical work with this type of family.

The problem of transforming the socio-economic conditions of Ukrainian society, the focus of the state on humanistic social policy, which, in turn, led to the issue of initiation in the country deinstitutionalisation maintenance and upbringing of orphans and children deprived of parental care and restoration of family zamischuvalnoyi forms of state care. However, Ukraine has seen a sharp increase in the number of orphans and children deprived of parental care. However, each child has the right to grow up in a family environment, regardless of its biological family can provide normal living conditions and education or not. The article also revealed components that improve the efficiency of social and educational work with the guardianship family in secondary school. And also offer further scientific study need to issues related to humanistic education and social workers use their knowledge in practice. The aim is to analyze the actual situation and conditions of formation of humanistic values of future social workers to families of trustees in terms of secondary school.

Key words: humanism, humanist education, guardianship family, school, social worker, an orphan child, approaches, conditions.

Постановка проблеми. Проблема гуманізації та гуманітаризації освіти на сьогодні розглядається не вперше. Питання розвитку стосунків людей у суспільстві піднімалися в працях філософів: Арістотеля, Руссо, Канта, Сократа та ін.). У філософії поняття «гуманізм» починає навчання в XIX – на початку XX ст. (Е. Дюркгейм, Г. Ріккерт, В. Соловйов, П. Юркевич та ін.). Ідеї гуманізації у XX ст. розпочали впроваджувати в практику видатні педагоги А. Маслоу, М. Монтессорі, В. Сухомлинський, К. Ушинський та інші.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В умовах сьогодення поняття гуманізму

набуває більш розширеного спектру і пропагується науковцями до використання у навчально-виховному процесі дошкільних, загальноосвітніх та вищих навчальних закладів (Ш. Амонашвілі, І. Балл, С. Гончаренко, К. Журба, О. Сухомлинська, К. Чорна) [1]; формується гуманістична парадигма – нова концепція особистісно орієнтованого виховання, за якою суб'єкта не змушують виконувати ті чи інші вимоги, а різними способами створюють такі умови, щоб він сам дійшов до розуміння значення цієї вимоги особисто для себе, визнав й прийняв її, захотів виконати і виконав (І. Бех, О. Пехота); багато науковців звертають увагу на формування вищих духовних цінностей, моральних норм поведінки й стосунків майбутніх педагогів (О. Вишневський, С. Гончаренко, О. Олексюк, В. Радул, С. Якименко та ін.).

Формулювання мети статті. Аналіз фактичного стану та умов формування гуманістичних цінностей майбутніх соціальних педагогів до опікунських сімей в умовах загальноосвітньої середньої школи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Трансформація соціально-економічних умов життя українського суспільства, орієнтація держави на гуманістичну соціальну політику поставили питання ініціювання в країні деінституалізації утримання й виховання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, та відновлення сімейних форм державної заміщувальної опіки. Із прийняттям Конвенції ООН про права дитини [5], що набула чинності в Україні 27 вересня 1991 року, значною мірою змінилося становище дітей щодо захисту їхніх прав та інтересів. Однак в Україні спостерігається стрімке збільшення кількості дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Проте кожна дитина має право на виховання в сімейному оточенні, незалежно від того, може її біологічна родина забезпечити нормальні умови життя та виховання чи ні.

У положенні про здійснення соціально-педагогічного патронажу сімей передбачається дотримання таких основних принципів: гуманізму, особистісно орієнтованого підходу в роботі з дітьми та сім'ями, активності, природовідповідності, наступності й неперервності, демократизації навчально-виховного процесу [6, с. 8].

Виходячи з аналізу сучасних теоретичних надбань соціальної педагогіки, нами було з'ясовано, що для соціально-педагогічної роботи з опікунськими сім'ями у сучасній реальній шкільній практиці характерна суперечність між тим, що соціальні педагоги більшою мірою спроможні теоретично осмислити вимоги до здійснення їхньої професійної діяльності, й тим, що в низці різних кризових ситуацій вони не знають, як цього досягти у практиці, тому що зростає потреба опікунських сімей та дітей-сиріт, які перебувають під опікою, у можливості вирішення їхніх проблем в умовах школи.

Ця думка підтверджується опитуванням соціальних педагогів під час вивчення реального стану соціально-педагогічної роботи з опікунською сім'єю в загальноосвітній середній школі щодо

їхньої діяльності у різних кризових ситуаціях, адже саме у ці моменти виявляється рівень професійної компетентності. І це при тому, що на сьогоднішні представлено багато літератури з доцільного вибору технологій соціально-педагогічної роботи із сім'ями, у навчальні плани підготовки соціальних педагогів включено курси, серед яких «Педагогіка сімейного виховання», «Етика і психологія сімейного життя», «Основи соціалізації особистості», «Соціальний супровід сім'ї», «Соціальна педагогіка», «Етнопедagogіка», «Теорія та історія соціального виховання в Україні», «Основи соціально-правового захисту особистості» тощо.

Головними умовами виховання майбутніх соціальних педагогів є гуманізація та гуманітаризація системи вищої освіти. Під гуманізацією розуміється цінність людини як особистості, її право на свободу, щастя, соціальний захист; на розвиток та вияв її здібностей, індивідуальності, під гуманітаризацією – наукові засоби для забезпечення гуманізації.

Розпочинаючи навчання майбутніх соціальних педагогів, доцільно буде визначити сутність поняття «гуманістичне виховання». На наш погляд, логічно розпочати з аналізу сутності поняття «виховання». Як відомо, виховання – це цілеспрямований процес усебічного й гармонійного розвитку особистості. У цьому формулюванні, очевидно, простежуються гуманістичні тенденції, а саме: виходячи з цього визначення, процес виховання (будь-якого – розумового, морального, трудового, фізичного, естетичного тощо) спрямований на формування особистості, тобто визнається цінність особистості та значущість її всебічного й гармонійного розвитку, що свідчить про гуманістичну спрямованість означеного процесу. З метою визначення сутності поняття «гуманістичне виховання» нами проведено аналіз його розкриття в педагогічних словниках та енциклопедіях, який свідчить про його відсутність, але наявність визначення інших базових понять дає підстави стверджувати, що означена проблема посідає важливе місце в наукових дослідженнях сучасних учених. Так, у педагогічному енциклопедичному словнику [7] розкриваються поняття «гуманність» – як система переконань особистості, зумовлена моральними нормами та цінностями, та «гуманістична педагогіка» – як напрям в сучасній теорії і практиці виховання, спрямований на втілення ідей гуманістичної психології, яка, в свою чергу, визначається як напрям у сучасній психології, предметом дослідження якого є цілісна людина та її розвиток. В українському педагогічному словнику [4] визначається поняття «гуманізація освіти» як центральна складова нового педагогічного мислення, що передбачає перегляд, переоцінку всіх компонентів педагогічного процесу у світлі їхньої людинотворчої функції та означає повагу школи й педагогів до особистості дитини. Таким чином, незважаючи на відсутність формально-логічного, загально визнаного формулювання поняття «гуманістичне виховання», сучасні науковці проводять дослідження в цьому напрямі, реалізуючи свої погляди й підходи до визначення сутності такої проблеми. Так, українські вчені (І. Бех, С. Гончаренко, О. Дубасенюк, І. Зязюн, В. Кремень, О. Пехота та ін.) активно

досліджують проблеми гуманістичного виховання в контексті особистісно орієнтованого підходу. Його основа полягає в забезпеченні більш глибокого цілісного розуміння, пізнання особистості й на цій основі – її гармонійного розвитку в умовах існуючої системи освіти й виховання. Головне завдання педагогічної науки в цьому напрямі – створити оптимальні умови для діяльності особистості, які б стимулювали її до самоактуалізації [3].

На сьогодні для повноцінної роботи соціального педагога в школі важливо використовувати модель соціально-педагогічної роботи з опікунською сім'єю, яка фокусується на ідеї гуманізму, допомоги шляхом виховного впливу на дитину та її сім'ю, яка буде здійснюватися у загальноосвітньому закладі. Саме за допомогою такої моделі має бути започатковано роботу щодо надання допомоги членам опікунської сім'ї у вихованні та розвитку дитини-сироти, у розбудові її соціального простору.

Аналіз результатів соціально-педагогічної роботи з опікунськими сім'ями (кількісних і якісних даних) дав можливість змодельовати процес соціально-педагогічної роботи з опікунською сім'єю у загальноосвітній середній школі, провести експертну оцінку щодо відповідності моделі до придатності у професійній діяльності соціального педагога, змінити або доповнити елементи моделі тощо. При цьому в розробленій нами моделі соціально-педагогічної роботи з опікунською сім'єю в загальноосвітній середній школі відзначається, що досягнення високого рівня комплексності надання екстрених та поточних послуг для опікунських сімей є обов'язковим.

Саме за допомогою такої моделі має бути започатковано роботу щодо надання допомоги членам опікунської сім'ї у вихованні та розвитку дітей у процесі їхньої соціалізації.

Зважаючи на підходи (особистісно орієнтований [2], індивідуальний, системний, родинноцентричний), визначаємо у загальноосвітній середній школі такі принципи: орієнтації в опікунській сім'ї на особистісний розвиток кожної особистості; урахування індивідуальних особливостей дитини-сироти та дитини, позбавленої батьківського піклування; системної організації соціально-педагогічного патронажу таких дітей; опори на соціалізацію кровної дитини-сироти та дитини, позбавленої батьківського піклування, у мікросоціумі опікунської сім'ї. Розкриємо їх детально.

1. Принцип орієнтації на особистісний розвиток кожного індивіда в опікунській сім'ї означає, що у процесі професійної діяльності соціального педагога із таким типом сімей важливим є надання соціально-педагогічної підтримки кожному члену сім'ї, а не тільки дитині-сироті або дитині, яка позбавлена батьківського піклування.

2. Принцип урахування індивідуальних особливостей дитини-сироти передбачає врахування в соціально-педагогічній роботі темпераменту дитини та її задатків. Завдання соціального педагога полягає також у тому, щоб указати на можливості розвитку задатків дитини

в опікунській сім'ї як соціального індивіда.

3. Принцип системної організації соціально-педагогічного патронажу дитини-сироти полягає в тому, що соціальний педагог має підібрати інструментарій для соціальної діагностики, прогностики та корекції її виховання і соціалізації.

4. Принцип опори на соціалізацію кровної дитини-сироти серед членів опікунської сім'ї важливий для врахування ресурсів, які потрібно спрямовувати на сприяння розвитку вторинних (адаптаційних) родинних зв'язків.

Спираючись на особистісно орієнтований, індивідуальний, системний, родиноцентричний підходи, аналізуємо зміст та напрями соціально-педагогічної роботи, пов'язані з вирішенням комплексу таких проблем опікунської сім'ї: соціальні (побутові проблеми; отримання безкоштовного харчування у школі; забезпечення необхідним одягом; захист прав та інтересів дитини-сироти); педагогічні (допомога у вирішенні питань навчання дітей, здобуття ними освіти; підвищення педагогічної культури опікунів; виявлення потреб та розвиток різнобічних інтересів дитини-сироти; організація дозвілля дитини; просвітницька робота з опікунами щодо всебічного і гармонійного розвитку дитини); психологічні (емоційна адаптація дитини-сироти та членів опікунської сім'ї до нового статусу; виникнення конфліктів і непорозумінь між членами опікунської сім'ї; психологічний клімат; психічне здоров'я дитини-сироти; самооцінка та самосвідомість дитини); економічні (низькі державні виплати на дитину); медичні (забезпечення регулярного та якісного медичного обслуговування; проходження додаткового медичного обстеження у разі потреби; оздоровлення дітей у канікулярний період) тощо. І якщо соціальний педагог може допомогти вирішити на високому професійному рівні комплекс проблем, пов'язаних із соціальними і педагогічними проблемами, то психологічні, економічні, медичні та інші проблеми він повинен уміти виявити, а потім спрямувати членів опікунських сімей до певного фахівця. У цьому випадку важливими функціями в соціально-педагогічній роботі з опікунською сім'єю будуть такі: діагностична, організаційна та попереджувально-профілактична.

Соціально-педагогічна робота в загальноосвітній середній школі дає можливість педагогам, вихователям, адміністративному персоналу набути різних знань і навичок, що прийнятні для розвитку сучасного суспільства – навчитися досліджувати, аналізувати різні випадки, проектувати технології соціально-педагогічної діяльності для певних груп населення тощо. У роботі з опікунською сім'єю як окремою групою людей, що об'єднані кровними зв'язками та виховують дитину-сироту або дитину, яка позбавлена батьківського піклування, соціальний педагог повинен, насамперед, зрозуміти власну організаційну роль, усвідомити своє призначення щодо плекання такої цінності, як турбота. Насамперед слід усвідомити, що він не фахівець із надання певних консультацій, збору даних та проведення діагностики, а насамперед,

особистість із такими якостями, як гуманістичні (альтруїзм, почуття гідності та честі, доброзичливість, толерантність тощо); психоаналітичні (самооцінювання, самоконтроль, самовиховання тощо); психолого-педагогічні (емпатійність, співпереживання, комунікабельність, красномовність, тактовність тощо), що мають виявлятися у практиці роботи у школі.

Соціально-педагогічна робота з опікунською сім'єю в загальноосвітній середній школі складається з двох взаємопов'язаних складових: діяльності соціального педагога з опікунами, членами опікунських сімей та дітьми, які перебувають під опікою, а також діяльності з педагогічним колективом школи. До змісту соціально-педагогічної роботи з опікунськими сім'ями включено складові, що сприяють підвищенню ефективності соціально-педагогічної роботи з опікунською сім'єю в загальноосвітній середній школі:

- оцінка проблем опікунської сім'ї, до якої включено вивчення та переосмислення потреб дитини-сироти та її соціального оточення;

- оновлення та розширення теоретичних знань соціальних педагогів та інших працівників навчальних закладів у галузі соціально-педагогічної роботи з опікунською сім'єю; висвітлення спеціальних міжпредметних проблем; здійснення на основі загальнодидактичних закономірностей процесу навчання та процесу гуманітарного пізнання; відбір форм і методів соціально-педагогічної роботи;

- вивчення змін у когнітивній сфері суб'єктів соціально-педагогічної роботи з опікунською сім'єю спрямовано на стимулювання до постійного і неперервного процесу саморозвитку професійної компетентності вчителів-предметників, соціальних педагогів, заступників директорів навчальних закладів, включаючи використання технологій соціально-педагогічної діяльності.

Незважаючи на високу підготовку спеціалістів, ми вважаємо, що гуманізація професійного середовища загальноосвітньої середньої школи як серед учителів, адміністрації, так і соціальних педагогів є вкрай необхідним елементом спілкування з опікунськими сім'ями.

Висновки цього дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямку. На підставі аналізу проблеми дослідження та узагальнення вищезазначеного ми можемо дійти висновків про те, що у сучасному українському суспільстві необхідно гуманізувати навчально-виховний процес у вищих навчальних закладах, які готують майбутніх соціальних педагогів. У ході дослідження показано реалізацію моделі соціально-педагогічної роботи з опікунською сім'єю в загальноосвітній середній школі, що позитивно й результативно впливає на рівень такої роботи. Зміст цієї статті не вичерпує всіх аспектів зазначеної проблеми, тому подальшого наукового вивчення потребують питання, пов'язані з гуманістичною освітою соціальних педагогів та застосування їхніх знань на практиці.

Список використаних джерел

1. Бех І. Д. Концепція виховання гуманістичних цінностей учнів загальноосвітньої школи (до факультативного курсу «Основи гуманістичної моралі») [Електронний ресурс] / І. Бех, Н. Ганнусенко, К. Чорна. – Режим доступу: <http://uath.org/index.php?news=478>.
2. Бех І. Д. Особистісно-зорієнтоване виховання : науково-методичний посібник / І. Бех. – К. : ІЗМН, 1998. – 204 с.
3. Бобко Л. О. Гуманістичне виховання студентів вищих навчальних закладів фінансово-економічного профілю у позанавчальній діяльності: Автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. / Л. О. Бобко – Київ, 2004. – 20 с.
4. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко . – К. : Либідь, 1997. – 374 с.
5. Конвенція про права дитини [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_021.
6. Лазарева М. И. Социально-педагогическое сопровождение воспитания ребенка в опекунской семье в условиях Центра социальной помощи семье и детям : дис. ... кандидата пед. наук : 13.00.02 / Лазарева Марина Игоревна. – М., 2010. – 182 с.
7. Педагогический энциклопедический словарь. – М. : Науч. изд-во «Большая российская энциклопедия», 2003. – 527 с.